

litet, fr.a. i USA, kommit att beteckna sådan andlighet som inte är kyrklig och inte behandlas i teologiska termer. Uppgiften som Hardy ser är den motsatta: att överbrygga. Från GT över Hegel och Heidegger tecknar han hur dagens begrepp (människans) «ande» har i en alltmer fragmenterad tid kommit att handla om «jaget». Detta leder fram till ett spiritualitetsbegrepp som relaterar teologi till vishet och till ett grundläggande mänskligt sökande efter sanning, helhet och, kanske, helighet. Det vittfamnande engelska teologibegreppet möjliggör därmed en användning av spiritualitet som inte — som ofta skett i svenskt språkbruk — inskränkts till att gälla enbart vissa andliga erfarenheter, fr.a. mystiken. I stället blir spiritualitet beteckningen på det mer eller mindre medvetna grundläggande mönster som hos *varje* människa skapar samband mellan tanke och handling — och som just därför är ett adekvat föremål för teologisk analys.

Ett kapitel «The Sociality of Evangelical Catholicity» (från 1996, s. 79–94) och det avslutande, förmodligen nyskrivna, kapitlet med samma rubrik som hela boken (s. 238–259) är de mest principiellt ecklesiologiska. «Anglicanism» kan inte definieras genom att uttrycka en bestämd «lära om kyrkan», utan själva kyrkolivet är en pågående teologisk gestaltning av kyrkan (s. 238f) — «det möjligas konst» (s. 81). Detta sätt att bestämma kyrkan utifrån det att hon är en social storhet, och där kyrkobergreppet därmed fundamentalteologiskt inte kan lösgöras från det levda kyrkolivet, är ju klassiskt i anglikansk teologi. Detta skapar den kyrkoform där gudstjänsten och det sociala livet i dess omgivning är det som definierar kyrkan: brännpunkterna är kyrkorummet och församlingshemmet. Har man denna bestämmning kan man ju också påstå att Svenska kyrkan anglikaniserats kraftigt det sista halvsekle, en utveckling som beseglats av Borgåavtalet.

Hardy utför denna kyrkoidé utifrån en eukaristisk grundsyn som en de kristnas ständiga rörelse — från utspriddhet till gemenskap i tacksägelse och tillbaka till utspriddhet. Detta är hans sätt att forma en ecklesiologi som samtidigt är kyrklig och inriktad på skapelsen; det skulle vara intressant att jämföra den med luthersk kallelselära. Svårigheten tror jag är att eukaristins poäng och tydande kraft knyts till just denna människors rörelse, inte till eukaristin som sådan. På denna avgörande punkt tror jag anglikansk *commonplace*-spiritualitet skiljer sig från det sätt att i grunden knyta samman en eukaristisk teologi med en social teori som finns i *la nouvelle théologie* och i dess nutida, ofta anglokatoiska, variant *Radical orthodoxy*. När den breda anglikanismen tänker sig sin anglikanicitet som just «det möjligas konst», är ju risken att den sociala dimensionen inte bearbetas fundamental-

teologiskt, utan reduceras till reflektion över former för tetricning.

Peter Bexell

Bo Håkansson: *Vardagens kyrka. Gustaf Wingrens kyrkosyn och folkkyrkans framtid*. 400 sid. Arcus, Lund 2001. Diss. Lund.

Gustav Wingren präglade — på olika sätt — en hel generation teologer i Lund, och hans orädda och ibland obekväma inlägg skapade ofta nya frågeställningar både i teologi och i kyrkoliv. Kanske kan man i efterhand se något som han själv skulle beklagat: att hjärtpunkten i hans teologi — en nyformulering av Luthers syn på lag och evangelium — aldrig blev en fråga som han kunde skapa entusiasm kring. Hans auktoritet har istället fått störst användning när det gäller kyrkosyn och ämbete — frågor som med hans åskådning är underordnade denna hjärtpunkt. Någon gång lär han ha beklagat att det mest bara var de högkyrkliga som tog till sig hans centralt kerygmatiska skapelseteologi.

Bo Håkanssons avhandling ställer in Wingrens kyrkosyn i ett bredare perspektiv och vill göra den användbar i den förändrade situation som Svenska kyrkan befinner sig i efter 2000 — en från staten fri folkkyrka, en modell som Wingren under decennier kämpade för. Håkanssons uppläggning är att i vart och ett av tre huvudkapitel — om «vad», «vem» och «var» kyrkan är — presenteras först Wingrens åskådning, därefter konfronteras denna med senare utvecklingslinjer. Efter dessa tre kapitel följer ett konstruktivt kapitel om folkkyrkan som en evangeliets närvaro bland människor, en närvaro som präglar deras gudskaprelation på första artikelns plan, i kallelsten.

Med detta sätt att formulera problemet blir det oerhört tydligt hur Wingren bygger vidare på svensk klassisk folkkyrkotanke — en idé om kyrkan som evangeliet för «folket», folkets befrielse från «krav och tyngd». Det är här avhandlingens titel om en kyrka för vardagslivet har sin motivering. Däremot kom Wingren knappast att problematisera vad «folket» är, och egentligen inte heller vad den kultur är, i vilken kyrkan är satt att verka. I sin kyrkosyn blev han bestämd av sin systematiska grundidé, och därmed blev hans sätt att relatera sig till Barth avgörande. Håkanssons uppgift blir att visa hur Wingrens kyrkosyn är användbar i en postmodern, mångreligiös och mångkulturell situation. Inte enkelt, eftersom den bygger som en förutsättning på att kyrkan (och kyrkan i just Wingrens tappning) har en acceptans bland det stora flertalet i befolkningen — vilket inte är så självklart som Wingren och kanske Håkansson förutsätter.

Håkansson för (s. 323ff) i detta sammanhang en diskussion där han läser Credos kyrkobestämmingar, «en, helig, katolsk och apostolisk» utifrån Wingrens sätt att entydigt se kyrkan som ett uttryck för «evangeliet». Diskussionen tydliggör två problem:

Wingren älskade att överraska med extremism i ordets bästa mening, vilket ju är lättare för en teologi-professor än för en kyrkoarbetare. Hans kyrkosyn är extremt funktionell: kyrkan är bara där för nådemedlens skull, och nådemedlen för evangeliets skull. Men den kritiska frågan, som egentligen inte ställs av Håkansson, är om Wingren därmed har gått så långt att nådemedlen i sin tur är så funktionellt tänkta, att deras konkretion försvinner bakom det allt överskuggande «evangeliet», budskapet, som därmed inte längre har någon egentlig närvaroform. Credos kyrkobestämmingar löper risken att inte handla om en påtaglig kyrka, utan om en funktion i folklivet. Och nästa fråga blir då om inte detta sätt att se på den fördolda kyrkan och den fördolde Gudens handlande först döljer att kyrkan måste vara ett subjekt, och därefter blir en huvudkudde när det faktiskt blir allt gläsnare mellan nådemedelsförsamlingarna. Svårigheten blir desto mer markant eftersom Wingren samtidigt har en — likaledes extrem — syn på den roll som spelas av territorialförsamlingen och det allmänna prästadömet med dess rot i dopet. Här finns en spännande motsättning i hans tankevärld, och i den kunde en oförvägen interpret hitta utmanande frågor till Svenska kyrkan efter 2000.

Svensk ecklesiologi förefaller ofta vara i sämsta och trängsta mening kontextuell, dvs. isolerad i den svenska eller nordiska situationen. Bättre än andra är Håkansson orienterad om ecklesiologi i omvärlden (fr.a. naturligtvis den av alla, alltid och överallt anförde Avery Dulles). Bokens frågeställningar är dock inte fundamentalt påverkade av de senaste decenniernas intensiva ecklesiologiska utveckling i omvärlden, med dess diskussioner om kyrkans enhet, helighet, apostolicitet och katolicitet eller, på lutherskt håll, om kyrkans sju kännetecken. Hade den varit det, hade den inte på några sidor kunnat avfärda frågorna om kyrkan som subjekt och om sekulariseringens innebörd.

Detta är randanmärkningar, som kanske mer gäller Wingren än Håkansson. Det kvarstår naturligtvis att ingen kan bedriva en ecklesiologi som behandlar Svenska kyrkans självsyn utan att ta ställning till Wingrens tolkning av Luthers och Billings syn på kyrkans funktion. Till detta komplex är Håkanssons bok en viktig introduktion. De närmaste decennierna lär visa om tanken på vardagens kyrka duger som arbetsredskap för kyrkans vardag.

Peter Bexell

Religion in Geschichte und Gegenwart: Handwörterbuch für Theologie und Religionswissenschaft. Vierte, völlig neu bearb. Aufl., herausgeg. von H.D. Betz, D.S. Browning, B. Janowski, E. Jüngel. Band 4: I–K. lxxii + 962 sid. J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen 2001.

Band fyra av fjärde upplagan av *Religion in Geschichte und Gegenwart* omfattar bokstäverna I, J och K. I detta band finns självklart en längre — trettio spalter — artikel om islam med ett flertal författare som beskriver dess olika dimensioner. Likaså finner vi en artikel om judendom på arton spalter plus ytterligare nästan tio spalter om relationen mellan judendom och kristendom. Vad gäller de mer systematiskt-teologiska avsnitten hittar vi en tung artikel om Jesus Kristus som behandlar honom ur en mängd perspektiv, även inklusive representationer av Kristus i bild, musik, litteratur och film. Kyrka är också ett stort uppslagsord ledsagat av en mängd biartiklar. En separat och mycket utförlig artikel om kyrkobyggnader omfattar etthundra spalter inklusive grafiska illustrationer och fotografier. Detta är förmodligen en av de längsta artiklarna i *RGG*, och en synnerligen användbar sådan. Även konst och religion behandlas i en lång artikel.

Med tanke på nyss timade offentliga teologiska diskussioner i Sverige undrar man om inte några av de inblandade debattörerna hade haft nytta av att läsa uppslagsordet «Jungfrauengeburt». Här behandlas jungfrufödseln religionsvetenskapligt, bibliskt och dogmhistoriskt. Enligt Walter Radl, professor i Nya testamentet vid den katolska teologiska fakulteten vid universitetet i Augsburg har båda redogörelserna i Matt. och Luk. sitt ursprung i teologiska reflexioner om Jesu person och hans yttersta ursprung i Anden, och tillhör den hellenistiska judendomens tankegods. Radl menar att de inte syftar till att göra några biologiska utsagor, utan är sätt att närma sig frågan om Jesu persons väsen. Wolfgang Beinert, professor emeritus i systematisk teologi vid den katolska teologiska fakulteten, universitetet i Regensburg, menar att läran om jungfrufödseln är en utsaga vars primära intention är att göra det begripligt hur *logos* kunde göra sig gällande i den mänskliga historien. Den historiskt-biologiska dimensionen, som läran enligt Beinert inte kan skiljas ifrån, blir följaktligen sekundär, även om läran är öppen också för en sådan tolkning. Radl och Beinert, vilka är mycket välrenommerade inom sina respektive ämnen, för på några korta spalter in synpunkter som skulle kunnat nyansera den svenska debatten på båda sidor.

Vad gäller den uppmärksamhet som riktas mot svensk teologi eller religionsvetenskap finns det ingen självständig artikel i band fyra, vilket heller inte är